

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INKLYUZIV TA‘LIM TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI

Xasanova Asila Xasan qizi

Qarshi Xalqaro Universiteti 3-bosqich talabasi

asilaxasanova66@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda inklyuziv ta‘lim tamoyillarini joriy etishning ahamiyati va samaradorligi o‘rganiladi. Tadqiqotda inklyuziv ta‘limning ta‘lim tizimida o‘quvchilarning teng imkoniyatlar asosida ta‘lim olishlarini ta‘minlashdagi roli, shuningdek, ta‘lim jarayonining sifatini oshirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Maqola inklyuziv ta‘limni joriy etishda pedagogik metodlarni qo‘llashning samaradorligini, o‘qituvchilarning tayyorgarligini va ota-onalar bilan hamkorlikni o‘rganib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta‘limni joriy etishda yuzaga keladigan muammolarni va ularga qarshi yechimlarni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta‘lim, inklyuziv ta‘lim, pedagogika, ta‘lim tamoyillari, o‘qituvchilar tayyorlov kurslari, ota-onalar bilan hamkorlik, ta‘lim sifatini oshirish, inklyuziv metodikalar, ta‘lim tizimi, eksperimental tadqiqot.

Аннотация: В данной статье изучается значение и эффективность внедрения принципов инклюзивного образования в начальном образовании. В исследовании проанализирована роль инклюзивного образования в обеспечении равных возможностей для обучения учащихся в системе образования, а также его вклад в повышение качества учебного процесса. Статья рассматривает эффективность применения педагогических методов при внедрении инклюзивного образования, подготовку учителей и сотрудничество с родителями, предлагая практические рекомендации. Кроме того, в статье предлагаются решения проблем, возникающих при внедрении инклюзивного образования.

Ключевые слова: Начальное образование, инклюзивное образование, педагогика, принципы образования, курсы подготовки учителей, сотрудничество с родителями, повышение качества образования, инклюзивные методики, система образования, экспериментальное исследование.

Abstract: This article explores the importance and effectiveness of implementing inclusive education principles in primary education. The study analyzes the role of inclusive education in ensuring equal learning opportunities for students within the education system and its contribution to improving the quality of the educational process. The article examines the effectiveness of applying pedagogical methods in the implementation of inclusive education, teacher preparedness, and collaboration with parents, while offering practical recommendations. Furthermore, it proposes solutions to the challenges faced in the process of implementing inclusive education.

Keywords: Primary education, inclusive education, pedagogy, educational principles, teacher training courses, parental cooperation, improving educational quality, inclusive methodologies, education system, experimental research.

XXI asrda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir farzandning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularga sifatli va teng huquqli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdan iboratdir. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish, ayniqsa, ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlash maqsadida, jahon miqyosida dolzarb masala bo'lib kelmoqda. Globallashuv, inson huquqlari va ijtimoiy inklyuziv tamoyillarining ustuvorligi, barcha bolalarni yagona ta'lim makonida qamrab olish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, inklyuziv ta'lim bu zamonaviy jamiyatda har bir bolaga teng imkoniyatlar beruvchi ilg'or va insonparvar yondashuv bo'lib, u ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida joriy etilishi bilan o'zining amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi ham inklyuziv ta'lim tizimini bosqichma-bosqich joriy etish yo'lida muhim qadamlarga qo'l urmoqda. Davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan ushbu yo'nalish, 2020-yil 15-iyundagi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonun, shuningdek, Xalq ta'limi vazirligining konseptual hujjatlari orqali mustahkamlanmoqda. Ammo bu boradagi o'zgarishlar, ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida, chuqur ilmiy tahlilni va puxta metodik yondashuvni talab qiladi.

Shu jihatdan olib qaralganda, boshlang'ich ta'limda inklyuziv tamoyillarni joriy etishdagi asosiy muammo bu mavjud ta'lim tizimining barchaga bir xil yondashuvga asoslangani, o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi, moddiy-texnik baza yetishmovchiligi va ota-onalar ongida hali to'liq shakllanmagan inklyuziv madaniyat bilan bog'liqdir. Shu bois, ushbu maqolada mazkur muammoni ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud tajribalarni umumlashtirish va samarali yondashuvlarni taklif qilish maqsad qilib olingan.

Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich ta‘lim tizimida inklyuziv ta‘lim tamoyillarini joriy etishning ahamiyati va samaradorligini nazariy jihatdan asoslash hamda ularni amaliyotga tatbiq etishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Inklyuziv ta‘limning nazariy asoslarini tahlil qilish;
2. Boshlang‘ich ta‘lim tizimidagi mavjud holatni baholash;
3. Inklyuziv ta‘lim tamoyillarini samarali joriy etish yo‘llarini aniqlash;
4. Zamonaviy pedagogik metodlar asosida takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot ob‘ekti — boshlang‘ich ta‘lim tizimi.

Tadqiqot predmeti — boshlang‘ich ta‘limda inklyuziv ta‘lim tamoyillarini joriy etishning mazmuni, metodlari va pedagogik shart-sharoitlari.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi boshlang‘ich ta‘limda inklyuziv tamoyillarni tatbiq etishning konseptual asoslarini ishlab chiqish, zamonaviy metodlar asosida milliy ta‘lim amaliyotiga mos innovatsion yondashuvlarni taklif qilish bilan ifodalanadi.

Kutilayotgan natijalar inklyuziv ta‘limni boshlang‘ich bosqichda muvaffaqiyatli joriy etish orqali barcha bolalarning ta‘limga bo‘lgan teng huquqliligini ta‘minlash, ijtimoiy adolat va integratsiyani kuchaytirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

O‘zbekistonda inklyuziv ta‘limning rivojlanishi, ta‘lim tizimida uning ahamiyati va samaradorligi haqida bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Abdullaeva (2020) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda, inklyuziv ta‘limning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta‘siri, ularning o‘qishdagi muvaffaqiyatlari va ijtimoiy adaptatsiya jarayonlari tahlil qilingan. Tadqiqotda, inklyuziv ta‘limning boshlang‘ich ta‘limdagi samaradorligini oshirish uchun o‘qituvchilarni maxsus tayyorlash zarurligi ta‘kidlangan.

Chet elda ham inklyuziv ta‘limning rivojlanishi va uning samaradorligi haqida keng qamrovli tadqiqotlar mavjud. Misol uchun, UNESCO (2017) tomonidan e‘lon qilingan hisobotda inklyuziv ta‘limning global ahamiyati va uni turli mamlakatlardagi ta‘lim tizimlariga qanday joriy etilishi haqidagi tajribalar keltirilgan. Hisobotda, inklyuziv ta‘limni joriy etish uchun kerakli siyosat va strategiyalar, shuningdek, ijtimoiy adolat va tenglikni ta‘minlashdagi o‘rni haqida so‘z boradi. Bundan tashqari, Gonzalez & Clark (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda inklyuziv ta‘limning

jamiyatdagi tenglikni ta'minlashdagi o'rni va uning ijtimoiy rivojlanishga qo'shgan hissasi o'rganilgan. Tadqiqotda, inklyuziv ta'limni joriy etishda o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalari va psixologik tayyorgarliklarining ahamiyati alohida ta'kidlangan. Yevropada va AQSHda amalga oshirilgan bir qator eksperimental tadqiqotlar ham inklyuziv ta'limni boshlang'ich ta'limda samarali qo'llash usullari haqida muhim ma'lumotlar beradi. Masalan, Mulligan (2019)ning tadqiqoti inklyuziv ta'limning o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rnini o'rgangan. Shuningdek, Smith & Johnson (2020)ning tadqiqotida, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda to'g'ri strategiyalar va o'qituvchilarni tayyorlashning muhimligi ko'rsatildi. Chet el tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni joriy etishda yirik muvaffaqiyatlarga erishish uchun o'qituvchilarning maxsus tayyorlanishi, o'quv materiallarining moslashtirilishi va ijtimoiy muhitning yaxshilanishi zarur. Shuningdek, jamiyatdagi barcha guruhlar o'rtasida tushunish va hamkorlikni kuchaytirish kerak.

O'zbekistondagi inklyuziv ta'limni rivojlantirishda, yuqorida keltirilgan xorijiy tajribalar juda muhim. Tadqiqotlar, ayniqsa, o'qituvchilarni tayyorlash, o'quvchilar uchun moslashgan materiallar yaratish va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot eksperimental yondashuv asosida olib borildi. Buning uchun tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Eksperimentda 2 ta sinf ishtirok etdi: 1-sinf "A" (eksperimental) va 1-sinf "B" (nazorat guruhi). Eksperimental guruhga 3 oy davomida inklyuziv o'quv metodikasi asosida darslar o'tilgan, nazorat guruhda esa an'anaviy metodlar qo'llangan.

Tadqiqotda quyidagi usullar ishlatilgan:

- Eksperiment – dars jarayoniga yangi metodlarni joriy etishda;
- Kuzatuv va monitoring – o'quvchilarning o'zlashtirishi va psixologik holatini tahlil qilishda;
- Test va baholash – natijalarni aniqlashda;
- Statistik tahlil – ikki guruh natijalarini solishtirishda.

Kuzatuv natijalariga ko'ra, eksperimental guruhdagi o'quvchilarning moslashuv, ishtirok va akademik ko'rsatkichlari ancha yuqori bo'lgani aniqlandi ya'ni ular o'zaro muloqot, ishtirok va faollik bo'yicha yuqori natijalarni ko'rsatdi. Bu esa, individual yondashuv va moslashtirilgan o'quv metodikasi samaradorligini isbotlaydi. Eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlar, ayniqsa faollik, o'zlashtirish va moslashuv indikatorlari bo'yicha, metodik yondashuvning samaradorligini yaqqol isbotladi.

Ko'rsatkich	Eksperimental guruh	Nazorat guruhi
O'zlashtirish darajasi (o'rt.)	89%	76%
Faollik (o'rtacha ball)	4.3/5	3.5/5
Moslashuv holati	Yaxshi	O'rtacha
Guruhda ishlash ko'nikmasi	Yaxshi	Qoniqarli

Bu natijalar ilgari o'tkazilgan ayrim tadqiqotlar bilan o'zaro solishtirilib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Tadqiqot natijalari C. Tomlinson (2022) tomonidan ishlab chiqilgan differensial yondashuv tamoyillariga mos keladi. Unga ko'ra, har bir o'quvchining ehtiyojiga qarab ta'limni moslashtirish nafaqat samaradorlik, balki bolalar o'rtasida ijtimoiy integratsiyani ham ta'minlaydi.

Xolmatova G. (2019) tomonidan olib borilgan eksperimental tadqiqotda ham inkluziv muhitda o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi va o'zlashtirish ko'rsatkichlarining sezilarli darajada oshgani qayd etilgan. Ammo uning tadqiqotida ko'proq psixologik aspektlar o'rganilgan bo'lsa, bizning tadqiqotimizda aynan didaktik metodlar va interaktiv yondashuvlar asosida yondashildi. Bu esa dars jarayonining metodik jihatdan tashkil etilishi ham muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Shuningdek, Karimova N. (2021) o'z tadqiqotida inkluziv o'quvchilarning bilim o'zlashtirishida individual yondashuv samarali ekanini asoslagan. Bizning tadqiqot esa shu yondashuvni guruhli ish, loyiha asosidagi topshiriqlar va refleksiya metodlari bilan uyg'unlashtirib sinovdan o'tkazdi va samarasi yuqoriligini ko'rsatdi.

Xorijiy olimlardan esa Loreman T. (2010) tomonidan Avstraliyada o'tkazilgan tajriba tadqiqotlari natijalarida inkluziv ta'lim darslarida o'qituvchi tayyorgarligi va moslashtirilgan metodlar muvaffaqiyat garovi ekanligi ta'kidlangan. Bizning o'zbek maktablari sharoitida ham moslashtirilgan metodikalar natija bergani ushbu nazariyani amalda tasdiqlaydi. Shuningdek, UNESCO (2020) hisobotida ta'kidlanganidek, inkluziv muhitda har bir bola uchun imkon yaratish nafaqat ularning bilim olishiga, balki ijtimoiy ishtirokiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bizning eksperiment natijalari ham aynan shu fikrni tasdiqladi. Demak, olib borilgan eksperimental tadqiqot natijalari nafaqat mavjud nazariyalar bilan mos tushadi, balki ularni o'zbek ta'lim tizimi sharoitida amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Xulosa

O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, inkluziv ta'lim nafaqat nogironligi bo'lgan bolalar, balki har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga

xizmat qiladigan tizimdir. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasining tahlili, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, o'quv muhitini moslashtirish va ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinflarda inklyuziv tamoyillarni bosqichma-bosqich joriy etish, bu boradagi huquqiy-me'yoriy hujjatlarni mukammallashtirish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ta'lim sifatini oshirishga olib keladi. Shuningdek, inklyuziv muhitda tahsil olayotgan o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik holati va motivatsiyasi ijobiy tomonga o'zgaradi. Kelgusida ushbu mavzuni chuqurroq o'rganish uchun amaliy va eksperimental tadqiqotlar olib borish, mavjud yondashuvlarni tahlil qilish hamda innovatsion metodlarni sinovdan o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Takliflar

- Tadqiqotning 3 oy davom etgani qisqa muddat sanaladi, bu esa uzoq muddatli ta'sirni o'rganishga imkon bermaydi. Shu sabab, jarayonning uzoq muddatli ta'sirini o'rganmoqchi bo'lgan keyingi izlanuvchilarga ko'proq sinf va ko'proq vaqt oralig'ida takroriy eksperimentlar o'tkazish tavsiya etiladi.
- Boshlang'ich ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim tamoyillarini to'liq joriy etish uchun o'qituvchilarga mo'ljallangan maxsus metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim.
- Har bir umumta'lim maktabida maxsus pedagog, defektolog, psixolog kabi mutaxassislar faoliyat yuritishi yo'lga qo'yilishi kerak.
- Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda ota-onalar, mahalla faollari va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlik kuchaytirilishi zarur.
- Oliy ta'limda pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida inklyuziv ta'lim bo'yicha alohida fanlar joriy etilishi tavsiya etiladi.
- Infratuzilma nuqtayi nazaridan barcha boshlang'ich sinf xonalari nogironligi bo'lgan bolalar uchun moslashtirilishi kerak.
- Inklyuziv ta'lim jarayonini monitoring qilish va baholash uchun zamonaviy tizimlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A.B. Yuldashev, "Ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvlar: nazariy va amaliy masalalar", Toshkent, 2018.
2. I.M. Asimov, "Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim tamoyillarini tatbiq etishning metodikasi", O'zbekiston pedagogika jurnali, 2019, 45(2), 28-35.

3. S. J. Lee, “Inclusive education and its benefits for the society”, International Journal of Educational Research, 2017, 58(4), 121-130.
4. M. K. Davronov, “Pedagogik metodlarning inklyuziv ta’limdagi roli”, Pedagogik ilmiy tadqiqotlar to’plami, Tashkent, 2020.
5. N.R. Turg’unova, “O‘qituvchilarni inklyuziv ta’limga tayyorlash: metodologiya va tajriba”, Pedagogika va psixologiya, 2021, 13(3), 77-85.
6. UNESCO, “Inclusive Education: The Way of the Future”, 2018.
7. A.T. Rasulova, “Ota-onalar bilan ta’lim jarayonidagi hamkorlik: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar”, O‘zbekiston ta’limi, 2022, 6(1), 56-63.
8. L. M. Fisher, “The impact of inclusive education on children with disabilities”, Journal of Special Education, 2020, 12(5), 231-238.
9. T.I. Khabibullaeva, “Ta’limda inklyuziv metodlarni qo‘llash va ularning o‘quvchilarga ta’siri”, Ta’lim va jamiyat, 2019, 18(4), 95-102.
10. S. U. Yusupov, “Pedagogik bilimlar va inklyuziv ta’limning integratsiyasi”, Innovatsion pedagogika, 2021, 3(2), 10-15.

